

ROCZNIK GRUDZIĄDZKI

ROCZNIK GRUDZIĄDZKI

MUZEUM IM. KS. DR. WŁADYSŁAWA ŁĘGI W GRUDZIĄDZU
INSTYTUT HISTORII I ARCHIWISTYKI UMK W TORUNIU
POLSKIE TOWARZYSTWO HISTORYCZNE – ODDZIAŁ W GRUDZIĄDZU

Grudziądz 2019

XXVII/2019

RADA NAUKOWA

Karin Friedrich (Aberdeen), Lothar Hyss (Warendorf), Bernhart Jähmig (Berlin), Jarosław Kłaczko (Toruń), Małgorzata Kurzyńska (Grudziądz), Ryszard Sudziński (Toruń), Peter Wörster (Marburg), Paul Zalewski (Frankfurt/Oder), Mariusz Żebrowski (Grudziądz)

REDAKCJA

Wiesław Sieradzan (Toruń) – redaktor naczelny, Izabela Fijałkowska (Grudziądz), Sylwia Grochowina (Toruń), Jacek Gzella (Toruń), Maciej Krotofil (Toruń), ks. Mirosław Mróz (Toruń), Dariusz Poliński (Toruń) – redaktor tematyczny działu Archeologia, Wioletta Pacuszka (Grudziądz), Waldemar Rozynekowski (Toruń) – redaktor tematyczny działu Historia, Dawid Schoenwald (Grudziądz)

RECENZENCI STALI

Prof. dr hab. Wiesław Długokęcki, dr Witold Konopka, prof. dr hab. Janusz Małek, dr Renata Skowrońska, prof. dr hab. Tadeusz Stegner, ks. prof. dr hab. Jan Walkusz, dr hab. Marcin Wiewióra

Sekretarz redakcji

Anna Wajler (Grudziądz)

Opracowanie redakcyjne

Izabela Kabacińska

Tłumaczenie streszczeń

Anna Maleszka

Na okładce

Articles appearing in „Rocznik Grudziądzki” are abstracted and indexed in The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Index Copernicus, POLON-index

Wydano na zlecenie i z funduszy

Wydziału Kultury i Sportu Urzędu Miejskiego w Grudziądzu

Adres redakcji

Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu, ul. Wodna 3/5
86-300 Grudziądz

Printed in Poland

ISSN 0080-3464

Przygotowanie do druku

Studio KROPKA dtp – Piotr Kabaciński

Druk

Drukarnia POZKAL

ul. Cegielna 10/12, 88-100 Inowrocław

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

Bartłomiej Łyczak Artyści grudziądzcy w XVII i XVIII wieku. Część 2: Malarze i rzeźbiarze	13
Agnieszka Zielińska Przemiany struktur ludności Grudziądza i okolic w 2. połowie XIX i na początku XX wieku	21
Mariusz Żebrowski Działania Freikorps Rossbach na przełomie 1918 i 1919 roku w regionie grudziądzkim	43
Tomasz Krzemiński Nadzieje – entuzjazm – zwątpienie. Publicystyka „Gazety Grudziądzkiej” w pierwszych latach niepodległości.....	53
Małgorzata Mielewska Po drugiej stronie Wisły. Zarys działalności politycznej mniejszości niemieckiej w powiecie świeckim w latach 1918–1926.....	61
Mirosław Mróz Pedagogika poświadczona krwią męczennika. Wychowanie do niepodległości w „szkole twórczej” ks. Józefa Roskwitalskiego.....	73
Marek Stażewski Realizacja prawa do opcji a zmiany struktury narodowościowej w Grudziądzu i ziemi chełmińskiej.....	91
Dawid Schoenwald Wizyty prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Grudziądzu w latach 1924–1925.....	101
Ryszard Sudziński Stan badań nad dziejami Grudziądza i okolic w pierwszym okresie niepodległości.....	123

Jerzy Domasłowski	
Polscy ewangelicy w Grudziądzu w okresie międzywojennym	141
Małgorzata Kurzyńska	
Muzeum Miejskie w Grudziądzu po odzyskaniu niepodległości.....	165
Waldemar Rozynkowski	
Pamięć o odzyskaniu niepodległości w świetle kroniki Szkoły Podstawowej nr 6 w Grudziądzu.....	185

MATERIAŁY I MISCELLANEA

Izabela Fijałkowska	
Ochrona zabytków na terenie Grudziądza w okresie międzywojennym z uwzględnieniem organizacji służb konserwatorskich na Pomorzu.....	193
Paweł Nastrożny	
Papierowy pieniądz zastępczy z Pomorza i Kujaw (1914–1924) w zbiorach grudziądzkiego Gabinetu Numizmatycznego.....	215
Łukasz Bors	
Niemiecka działalność szpiegowsko-dywerysyjna na ziemi chełmińskiej w latach 1933–1939 oraz jej wpływ na działanie grupy operacyjnej „Wschód” w 1939 roku	245

LUDDZIE MIASTA I REGIONU

Tomasz Krzemiński	
Julius Scharlok (24 VI 1809–14 VIII 1899) przyrodnik, nauczyciel, społecznik. Honorowy oby- watel Grudziądza.....	279
Paweł Nastrożny	
Ksiądz prałat Józef Kazimierz Sołobodowski (1928–2018)	289

RECENZJE I SPRAWOZDANIA

Maria Daniel, <i>Wspomnienia z czasu wojny 1939-1945. Bydgoszcz–Horodło–Grudziądz</i> , wstęp i opracowanie Aleksandra Burdziej, Toruń 2017 (Wiesław Sieradzan).....	301
Izabela Fijałkowska	
Sprawozdanie z działalności Miejskiego Konserwatora Zabytków w Grudziądzu w roku 2018	305
Janusz Hinz, Tadeusz Rauchfleisz	
Sprawozdanie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza za 2. połowę roku 2017 oraz rok 2018	317
Wioletta Pacuszka	
Sprawozdanie z działalności Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu w roku 2018	329
Bibliografia miasta Grudziądza i regionu za lata 2017–2018 (Katarzyna Furmańska)	351

INHALTSVERZEICHNIS

ARTIKEL

Bartłomiej Łyczak Graudenzler Künstler im 17. und 18.Jh., T. 2 Maler und Bildhauer.....	13
Agnieszka Zielińska Demographischer Wandel in Graudenz und in der Umgegend in der Hälfte des 19. Jhs. und am Anfang des 20.Jhs.	21
Mariusz Żebrowski Aktionen des Freikorps Rossbachs um die Wende 1918/1919 in der Graudenzler Region.....	43
Tomasz Krzemiński Hoffnungen- Enthusiasmus-Verzweiflung. Publizistik der „Gazeta Grudziądzka“ (Graudenzler Zeitung) in den ersten Jahren der Unabhängigkeit	53
Małgorzata Mielewska Auf der anderen Seite der Weichsel. Die politischen Aktivitäten der deutschen Minderheit im Kreis Świecie/Schwetitz 1918–1926	61
Miroslaw Mróz Die blutgezeugte Pädagogik des Märtyrers. Erziehung zur Unabhängigkeit in Józef Roskwitalskis „kreativer Schule“	73
Marek Stażewski Verwirklichung des Optionsrechts und Änderungen der nationalen Struktur in Grudziądz/ Graudenz und im Culmer Land	91
Dawid Schoenwald Die Besuche des Staatspräsidenten Stanislaw Wojciechowski in Grudziądz/Graudenz in den Jahren 1924–1925.....	101
Ryszard Sudziński Zum Forschungsstand der Geschichte von Grudziądz/Graudenz und in der Umgebung in der ersten Periode der Unabhängigkeit	123

Jerzy Domasłowski	
Evangelische Polen in Grudziądz/Graudenz während der Zwischenkriegszeit	141

Małgorzata Kurzyńska	
Städtmuseum in Grudziądz/Graudenz in der Periode nach der wiedererlangten Unabhängigkeit.....	165

Waldemar Rozyński	
Die Erinnerung an die wiedererlangte Unabhängigkeit im Lichte der Chroniken der Grundschule Nr. 6 in Grudziądz/Graudenz.....	185

MATERIALIEN UND MISZELLEN

Izabela Fijałkowska	
Die Denkmapflege in Grudziądz/Graudenz während der Zwischenkriegszeit, einschließlich der Organisation von Restaurierungsdiensten in Pommerellen.....	193

Paweł Nastrożny	
Papierersatzgeld aus Pommerellen und Kujawy (1914–1924) in den Sammlungen des numismatischen Kabinetts in Grudziądz/Graudenz	215

Łukasz Bors	
Deutsche Spionage- und Diversionstätigkeit im Culmer Land 1933–1939 und ihre Auswirkungen auf den Betrieb der Operationsgruppe „Ost“ im Jahr 1939	245

MENSCHEN DER STADT UND DER REGION

Tomasz Krzemiński	
Julius Scharlok (24 VI 1809–14 VIII 1899) Naturforscher, Lehrer, Sozialaktivist. Ehrenbürger von Grudziądz/Graudenz	279

Paweł Nastrożny	
Prister, Prälat Józef Kazimierz Sołobodowski (1928–2018)	289

BERICHTE UND REZENSIONEN

Maria Daniel, <i>Wspomnienia z czasu wojny 1939–1945. Bydgoszcz–Horodło–Grudziądz</i> , wstęp i opracowanie Aleksandra Burdziej, Toruń 2017 (Wiesław Sieradzan).....	301
--	-----

Izabela Fijałkowska	
Tätigkeitsbericht des Graudener Stadtdenkmalpflegers im Jahre 2018	305

Janusz Hinz, Tadeusz Rauchfleisch	
Tätigkeitsbericht des Liebhaberskreise der Stadt Graudenz für die zweite Hälfte des Jahres 2017 und in den Jahren 2018.....	317

Wioletta Pacuszka	
Tätigkeitsbericht des Pfr. Dr. Władysław-Łęga Museums in Graudenz vom Jahre 2018	329

Bibliographie der Stadt Graudenz 2017–2108 (Katarzyna Furmańska)	351
--	-----

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

Bartłomiej Łyczak The Grudziądz artists in the 17th and 18th c. Part two: Painters and sculptors.....	13
Agnieszka Zielińska Changes in the population structure in Grudziądz and the surrounding area in the second half of the 19th c. and the beginning of the 20th c.	21
Mariusz Żebrowski Rossbach unit's activity in the Grudziądz region in 1918–1919.....	43
Tomasz Krzemiński Hope – enthusiasm – doubt. „Gazeta Grudziądzka” in the first years of independence.....	53
Małgorzata Mielewska On the other side of the Vistula River. The political activity of the German minority in the Świecie county in 1918–1926.....	61
Mirosław Mróz Pedagogy marked by martyr's blood. Independence education in the „creative school” of Fr. Józef Roskwitalski	73
Marek Stażewski The implementation of the <i>optio</i> rights and the changes in the national structure of Grudziądz and the Kulmerland.....	91
Dawid Schoenwald Visits of President Stanisław Wojciechowski in Grudziądz in 1924 and 1925.....	101
Ryszard Sudziński The development of research on the history of Grudziądz and its vicinity in the Second Polish Republic, with an emphasis on the first period of independence	123

Jerzy Domasłowski Polish Lutherans in Grudziądz in the interwar period.....	141
Małgorzata Kurzyńska Municipal Museum in Grudziądz in reborn Poland	165
Waldemar Rozykowski The remembrance of regaining independence in the light of the chronicle of Primary School no. 6 in Grudziądz	185

MATERIALS AND MISCELLANEA

Izabela Fijałkowska The monument protection in Grudziądz in the interwar period and the organisation of the conservation services in Pomerania	193
Paweł Nastrożny Paper token money from Pomerania and Kuyavia (1914–1924) in the collection of the Numismatic Cabinet in Grudziądz	215
Łukasz Bors The German espionage-sabotage activity in the Kulmerland in 1933–1939 and its impact on the actions of the Eastern Operational Group (GO “Wschód”)	245

PEOPLE OF THE CITY AND REGION

Tomasz Krzemiński Julius Scharlok (24 June 1809–14 VIII 1899) – botanist, teacher, social worker. Honorary citizen of Grudziądz	279
Paweł Nastrożny Rev. Prelate Józef Kazimierz Sołobodowski (1928-2018)	289

REVIEWS AND REPORTS

Maria Daniel, <i>Wspomnienia z czasu wojny 1939–1945. Bydgoszcz–Horodło–Grudziądz</i> , wstęp i opracowanie Aleksandra Burdziej, Toruń 2017 (Wiesław Sieradzan).....	301
Izabela Fijałkowska Report on the activity of the Municipal Monument Conservator in Grudziądz in 2018.....	305
Janusz Hinz, Tadeusz Rauchfleisz A report of the History of Grudziądz Enthusiasts’ Association for the second half of the 2017 and for 2018	317
Wioletta Pacuszka Report on the activity of the Władysław Łęga Museum in Grudziądz in 2018.....	297
The bibliography of the City of Grudziądz and region for 2017–2018 (Katarzyna Furmańska)	351

Waldemar Rozykowski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk Historycznych

PAMIĘĆ O ODZYSKANIU NIEPODLEGŁOŚCI W ŚWIETLE KRONIKI SZKOŁY PODSTAWOWEJ NR 6 W GRUDZIĄDZU

THE REMEMBRANCE OF REGAINING INDEPENDENCE
IN THE LIGHT OF THE CHRONICLE OF PRIMARY SCHOOL NO. 6 IN GRUDZIĄDZ

ABSTRACT

The archival collections of the Władysław Łęga Museum in Grudziądz keeps the chronicle of the Primary School no. 4 on 19/20 Skłodowska street. In 1995, its premises were handed over to the School of Gastronomy and Clothing (currently the School of Gastronomy and Hotel Industry). The article analyses the entries of the Chronicle referring to the years 1921–1926. The research goal was to indicate from when and in what way the regaining of independence by Poland, as well as the joining of Grudziądz to the reborn Polish state, were recorded in the Chronicle. In the light of the source under study it is clearly shown that in the first years, from 1921, the school celebrated the date of January 23rd, 1920, which was the day when the Polish army entered Grudziądz. Over the years, the Chronicle ceased to mention this event, although it does not necessarily mean that the day was forgotten in the school. At the same time, we note that from 1926, the day of the 11th November began to be solemnly celebrated at school, as the day of Poland regaining its independence.

W zbiorach archiwalnych Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu przechowywana jest kronika Szkoły Podstawowej nr 6 w Grudziądzu¹. Przywołana Kronika to niezwykle ważne źródło, które pozostało po nieistniejącej już szkole, mieszczącej

¹ Muzeum w Grudziądzu, Kronika szkolna Szkoły Podstawowej Nr 6 w Grudziądzu, sygn. MG/AR/759, ss. 288 (dalej cyt.: Kronika).

się w gmachu przy ul. M. Skłodowskiej 19/20. Z opisu katalogowego dowiadujemy się, że w związku z likwidacją szkoły Wydział Oświaty Urzędu Miejskiego w Grudziądzu przekazał 18 września 1995 r. Kronikę muzeum. Rzeczywiście, w 1995 r. pomieszczenia szkoły zostały przekazane Zespołowi Szkół Gastronomiczno-Odzieżowych. Obecnie szkoła nosi nazwę Zespół Szkół Gastronomiczno-Hotelarskich².

Przywołajmy najpierw kilka podstawowych danych o Kronice. Jest to księga o wymiarach 33 cm wysokości i 21,5 cm szerokości, oprawiona w sztywne tekturowe okładki, oklejone czarnym papierem. Na pierwszej stronie okładki znajduje się nalepka, częściowo uszkodzona, z odręcznym napisem: „Kronika szkolna”. Księga zawiera 288 ponumerowanych stron, z których zapisano 268. Do 11 strony spotykamy zapisy w języku niemieckim. Pierwszy wpis datowany jest na 1 kwietnia 1920 r. Od strony 12 zapis jest w języku polskim – pierwszy opisuje wydarzenia pod datą 15 września 1920 r. Wpis w Kronice zaczyna się od słów: „Rok szkolny 1920/21. Nowo powstała szkoła średnia: »Szkoła Wydziałowa«, jest szkołą miejską i płatną”³. Ostatnie zapisy w Kronice dotyczą roku szkolnego 1962/1963, czyli na długo przed likwidacją placówki⁴.

Na potrzeby niniejszego artykułu dokonano analizy zapisów w Kronice odnoszących się do lat 1921–1926. Biorąc pod uwagę rytm życia szkolnego lekturą objęto zapisy w źródle od roku szkolnego 1920/1921, do roku szkolnego 1925/1926. Cel badawczy, który postawiono jest następujący: w jaki sposób odnotowywano w analizowanej Kronice kolejne rocznice odzyskania niepodległości. Tematem tym dotykamy nie tylko kwestii pamięci o odzyskaniu niepodległości w perspektywie ogólnopolskiej, ale przede wszystkim tej lokalnej, grudziądzkiej. Chodzi tu oczywiście o pamięć o wyzwoleniu miasta i przyłączenia go do odrodzonego państwa polskiego. Artykuł stanowi więc przyczynek do badania pamięci o dniu odzyskania niepodległości w jednym z ważniejszych ośrodków miejskich Pomorza Gdańskiego, jakim w okresie międzywojennym był Grudziądz.

Pierwszy interesujący nas zapis datowany jest na styczeń 1921 roku. I tak pod datą 23 stycznia w źródle zapisano: „W rocznicę wkroczenia Wojsk Polskich do Grudziądza dnia 23 stycznia 21 r. brała szkoła udział w obchodzie. Ponieważ dzień 23. I. przypadł na niedzielę, obchodzono dzień poprzednio w szkole uroczystość dnia tak pamiętnego”⁵. Jak widać w Kronice przywołano pierwszą rocznicę wkroczenia wojsk polskich do Grudziądza, a więc i przyłączenia miasta do Polski⁶. Wydaje się, że w pamięci o tym wydarzeniu, mieściła się szerszej pamięć o odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Nadmienmy, że w tym roku brakuje w Kronice jakichkolwiek informacji odnoszących się do daty 11 listopada.

² *Przeszłość zachowana w pamięci...*, Grudziądz [b.r.w.], s. 18, 22.

³ Kronika, s. 12.

⁴ Tamże, s. 266–268.

⁵ Tamże, s. 14.

⁶ Zob.: R. Sudziński, *Powrót Grudziądza do macierzy*, [w:] *Historia Grudziądza 1920–1945*, t. 1, red. R. Sudziński, Grudziądz 2012, s. 29.

Warto jednak odnotować, że w 1921 r. aż dwukrotnie odwołano się w Kronice do postaci Józefa Piłsudskiego:

- „Imieniny Naczelnika Państwa obchodzono dnia 19. 3. 21 r. uroczyscie przez zwolnienie dzieci od nauki szkolnej, dając im sposobność pójścia na solenne nabożeństwo do kościoła farnego. Po skończonem nabożeństwie odbyła się uroczystość szkolna”⁷.
- „Dnia 7. 6. 21 r. przybył do Grudziądza Naczelnik Państwa Józef Piłsudski z powodu czego lekcje nie odbyły się. Dzieci brały udział w powitaniu i żegnaniu Naczelnika, tworząc szpalery”⁸.

Zapisy roku 1922 w Kronice zasadniczo są podobne do wcześniejszych. Nadal nie ma odniesień do 11 listopada, czyli bezpośredniego odwołania do odzyskania niepodległości przez Polskę. W Kronice czytamy: „Dnia 23. stycznia, w drugą rocznicę oswobodzenia Grudziądza, odbył się uroczysty obchód w naszym grodzie. Po solennej mszy św. zaczęły się zbierać na Rynku organizacje towarzystw i tłumy publiczności. Na stopniu pomnika, który przez dziesiątki lat był widomym znakiem pruskiej pychy i buty, wystąpił prezydent miasta p. – Włodek⁹, wygłaszając nastrojowe przemówienie. Po okrzyku »Nasza Najdroższa Wolna i Zjednoczona Rzeczpospolita Polska niech żyje« okrzyk ten powtórzyła z zapalem tysięczna rzesza publiczności, aż zadrgały stare mury Grudziądza, a echo zaniósło ten okrzyk hen daleko, gdzie rodacy nasi niecierpliwie oczekują chwili wyzwolenia. Uformowany już pochód ruszył przez ulice: Pańska, Klasztorna, 3 go Maja na Plac 23. go Stycznia. Tutaj mównicę przybrano w barwy narodowe – wstąpił mecenas Szychowski, prezes Rady Miejskiej, który wygłosił piękną mowę. Po południu odbyło się w Teatrze Miejskim uroczyste przedstawienie sztuki Lucjana Rydla »Na zawsze«. Przedstawienie poprzedziła stosowna przemowa”¹⁰.

W omawianym roku program obchodów rocznicowych wyzwolenia Grudziądza był bardzo rozbudowany. Dodajmy, że przywołany opis jest najobszerniejszy spośród wszystkich, które znajdujemy w Kronice w badanym okresie. Zauważmy, że w przywołanej relacji z obchodów wspomniany jest Plac 23 Stycznia, co oznacza, że w topografii miasta pojawiła się trwała pamiątka związana z wyzwoleniem Grudziądza i przyłączeniem go do odrodzonego państwa polskiego.

⁷ Kronika, s. 14.

⁸ Tamże, s. 15.

⁹ Józef Włodek (1891–1944), prezydent Grudziądza w latach 1920–1939, zob.: R. Sudziński, Z. Waszkiewicz, *Ustrój miasta*, [w:] *Historia Grudziądza 1920–1945...*, s. 62–71; P. Nastrożny, *Józef Włodek 1911–1944, inżynier, prezydent Grudziądza 1920–1939*, [w:] *Wpisani w dzieje miasta. Znani i mniej znani ludzie Grudziądza na przestrzeni wieków*, red. W. Sieradzan, przy współpracy W. Pacuszki, A. Wajler, Grudziądz 2016, s. 230–237.

¹⁰ Kronika, s. 18.

Treść przywołanego w Kronice okrzyku: „Nasza Najdroższa Wolna i Zjednoczona Rzeczpospolita Polska niech żyje”, potwierdza wypowiedziane wcześniej słowa, że obchody dnia wyzwolenia Grudziądza były dla mieszkańców miasta świętem odrodzonego państwa polskiego. Ciekawe w relacji kronikarza szkolnego jest również odniesienie tego okrzyku do rodaków, którzy „niecierpliwie oczekują chwili wyzwolenia”. Wydaje się, że jest to wyraźna aluzja do tego, że poza granicami odrodzonego państwa polskiego żyli także Polacy. Może to także pewne echo niezadowolonia z przebiegu granic Polski, a dodajmy, że Grudziądz leżał niedaleko granicy.

Na koniec odnotujmy jeszcze dwa wątki historyczne, które zostały przywołane w źródle w 1922 roku. W Kronice wspomniano jeszcze dwie historyczne rocznice: święto 3 maja oraz kolejną rocznicę powstania listopadowego¹¹.

W następnych dwóch latach w Kronice nie ma wpisów dotyczących obchodów kolejnych rocznic związanych z wyzwoleniem Grudziądza. Trudno ten brak jednoznacznie wytłumaczyć. Wydaje się, że rocznicę nadal obchodzono, choć być może uroczystości nie były już tak okazałe. A może kolejne rocznice traktowano w kalendarzu szkolnym jako tak oczywiste wydarzenie, że go nie odnotowano. Potwierdza to wpis, który spotykamy w Kronice w roku 1925. W źródle czytamy: „Piąta rocznica wkroczenia Wojska Polskiego do Grudziądza t. j. dnia 23 stycznia 1925 roku odbyła się jak corocznie. Dla rozbudzenia tak uroczystej chwili w młodzieży szkolnej poświęcono jedną lekcję na omówienie tradycji tego dnia”¹².

Nadmieńmy jeszcze, że w latach 1925 i 1926 w styczniu w Kronice odnotowano powstanie styczniowe. Ciekawe, że w 1926 r. pod datą 23 stycznia brakuje wpisu dotyczącego wyzwolenia Grudziądza, znalazło się natomiast odniesienie do kolejnej rocznicy tegoż powstania. W źródle czytamy bowiem: „Dnia 23. stycznia odbył się w ostatniej lekcji obchód »Powstania Styczniowego«”¹³.

Interesujący wpis, i to pod datą 11 listopada, spotykamy w Kronice w roku 1925: „Dnia 11. listopada w ostatniej lekcji wyjaśniono znaczenie idei »Nieznanego Żołnierza« i uroczystość złożenia do grobu jego zwłok”¹⁴.

Jak widać 11 listopada nie przywoływano jeszcze rocznicy niepodległości Polski, jednak odwołano się do ważnych wydarzeń związanych z pamięcią o walkach w obronie ojczyzny. W szkole zorganizowano spotkania, na których wyjaśniono wydarzenia związane z ekshumacją ciała nieznanego żołnierza z Cmentarza Orłąt Lwowskich, a następnie jego przewiezienia i złożenia w mogile na Placu Marszałka Piłsudskiego (ówcześnie przy Placu Saskim) w Warszawie¹⁵. Wydarzenia te miały miejsce w dniach od 29 października do 2 listopada 1925 r. Kiedy 2 listopada o godz. 13.00

¹¹ Tamże, s. 19, 21.

¹² Tamże, s. 26–27.

¹³ Tamże, s. 33.

¹⁴ Tamże, s. 32.

¹⁵ Szczegółowe omówienie historii grobu Nieznanego Żołnierza zob.: Z. Girzyński, *Śpiący rycerz. Zapomniana historia „nieznanego żołnierza”*, Toruń 2009.

do Grobu Nieznanego Żołnierza składano doczesne szczątki bezimiennego bohatera, w całej Polsce uczczono to minutą ciszy¹⁶. Zapewne wydarzenie to miało także swoje grudziądzkie oblicze.

Wydarzenia z 11 listopada 1925 r. były swoistym preludium do tego, co się wydarzyło, i to nie tylko w Grudziądzu, w roku następnym. W 1926 r. w Kronice spotykamy po raz pierwszy odniesienie do daty 11 listopada jako dnia pamięci odrodzenia Polski. Odwołajmy się do tekstu źródła: „Dzień 11 listopada, jako 8 mej rocznicy oswobodzenia Polski, był wolny od nauki. O godz. 9 tej odbyło się w kościele uroczyste nabożeństwo dla młodzieży, po nabożeństwie zaś uroczystość w szkole, na którą się składały deklamacje, przemówienia i śpiewy. O godz. 11 tej udały się dzieci na ulicę 3 go Maja, celem stworzenia szpaleru, dla odbywającej się tamże defilady wojskowej. W tym dniu urządzono w Teatrze Miejskim galowe przedstawienie dla publiczności”¹⁷.

Zapisy w Kronice szkoły grudziądzkiej nie są przypadkowe, ilustrują bowiem wydarzenia ogólnopolskie. Przypomnijmy, że 8 listopada 1926 r. Józef Piłsudski, pełniąc funkcję premiera rządu, podpisał okólnik o obchodach w dniu 11 listopada ósmej rocznicy odzyskania niepodległości. Dla podkreślenia rangi tego dnia ustalono, że tego dnia nie będą pracować urzędy, a w szkołach nie będzie zajęć. Jednocześnie nakazywano organizowanie w tym dniu nabożeństw w świątyniach różnych wyznań, parad wojskowych, okolicznościowych akademii, spektakli teatralnych oraz koncertów. Zalecano także odświętne dekorowanie domów. W Warszawie obchody rocznicowe rozpoczęto już 10 listopada. Główne uroczystości miały miejsce dzień później. Rozpoczęły się od mszy św. w katedrze św. Jana, a ich punktem kulminacyjnym była defilada wojskowa na Placu Saskim¹⁸.

Jak czytamy w Kronice szkoły, defilada wojskowa odbyła się także w Grudziądzu. Dodajmy, że od początku obchodom kolejnych rocznic niepodległości towarzyszyła oprawa wojskowa, będąc nierozłącznym elementem tego wydarzenia. Środowisko wojskowe było zresztą pierwszym, które zaczęło celebrować dzień 11 listopada jako symboliczną datę odzyskania niepodległości. Organizowano wtedy defilady, ceremonie, na których odznaczano wojskowych, w kościołach modlono się w intencji Ojczyzny. Już pierwsze święto upamiętniające odzyskanie niepodległości, które zorganizowano w Warszawie 14 listopada 1920 r., miało oprawę wojskową¹⁹.

¹⁶ Tamże, s. 76.

¹⁷ Kronika, s. 39.

¹⁸ A. Czubiński, *Spory o Drugą Rzeczpospolitą*, Poznań 1983, s. 6–7; A. Dobroński, *Obchody Święta Niepodległości w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Święto Niepodległości – tradycja a współczesność*, red. A. Stawarz, Warszawa 2003, s. 12–13; J. Załęczny, *Obchody rocznicy 11 listopada w Polsce międzywojennej*, „Nasze Korzenie”, nr 13, 2017, s. 8.

¹⁹ A.C. Żak, *O udziale wojska w Święcie Niepodległości w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Święto Niepodległości...*, s. 47–53.

Przypomnijmy, że pomimo tak uroczystych obchodów rocznicy odzyskania niepodległości w 1926 r., święto to nie miało jeszcze charakteru powszechnego święta państwowego. Od tego roku wiele się jednak zmieniło, zaczęto je powszechnie odnotowywać w kalendarzu wydarzeń niepodległościowych, np. w środowiskach szkolnych. Jednak 11 listopada stał się państwowym świętem niepodległości dopiero w 1937 r. Dnia 23 kwietnia tegoż roku przyjęto ustawę o święcie narodowym, czytamy w niej: „Art. 1. Dzień 11 listopada, jako rocznica odzyskania przez Naród Polski niepodległego bytu państwowego i jako dzień po wsze czasy związany z wielkim imieniem Józefa Piłsudskiego, zwycięskiego Wodza Narodu w walkach o wolność Ojczyzny – jest uroczystym Świętem Niepodległości. Art. 2. Dzień 11 listopada jest dniem wolnym od pracy”²⁰.

W świetle lektury analizowanej Kroniki możemy dostrzec ewolucję procesu utrwalania pamięci o odzyskaniu niepodległości w Grudziądzu. Widzimy wyraźnie, że przez pierwsze lata, od roku 1921, pamiętano w szkole o 23 stycznia 1920 r., czyli o dniu wkroczenia wojsk polskich do Grudziądza. Wydaje się jednak, że od początku obchody te w swoim przekazie nie miały charakteru wyłącznie lokalnego, ale świętowano także odrodzenie państwa polskiego. Z biegiem lat zauważamy w Kronice brak adnotacji o tym wydarzeniu, nie musi to jednak oznaczać, że nie wspomniano go w szkole. Jednocześnie dostrzegamy, że od roku 1926 zaczęto w placówce obchodzić uroczystości dzień 11 listopada, jako dzień odzyskania niepodległości przez Polskę.

²⁰ Dz. U. nr 33, 1937, poz. 255, s. 609.